

N:o 57.

Ank. till Riksd. kansli den 1 maj 1908, kl. 3 e. m.

Utlåtande i anledning af väckta motioner om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående expropriation af vattenfall.

Lagutskottet har till behandling förehaft en inom Andra Kammaren af herrar *Karl Staaff, Joh. Ström, Ad. Wiklund, J. Bromée, G. Lindgren* i Islingby, *Jakob Pettersson, S. H. Kvarnzelius, Aug. Henricson, Victor Moll, K. G. Karlsson, Johan Ericsson, G. Jansson, Fridtjuv Berg, Ernst Beckman* och *Karl Starbäck* afgifven, till utskottet hänvisad motion, n:o 130, samt en likaledes inom Andra Kammaren af herr *Carl Lindhagen* afgifven, till utskottet hänvisad motion, n:o 203, båda afseende skrifvelse till Kungl. Maj:t angående expropriation för det allmännas räkning af vattenfall.

Herr *Staaff's m. fl.* motion är af följande lydelse:

»Riksdagen anhöll sistlidne år i skrifvelse till Kungl. Maj:t om framläggande af förslag till ändamålsenliga lagbestämmelser i fråga om grunderna och sättet för bestämmande af lösen vid jords eller lägenhets afstående för allmänt behof.

Emellertid vill det synas, som om expropriationslagstiftningen jämväl i annat afseende än det, som i denna skrifvelse berördes, tarfvade någon ändring.

Bih. till Riksd. Prot. 1908. 7 Saml. 54 Häft. (N:o 57).

Sålunda synes själfva rätten att expropriera såvidt angår staten och måhända äfven kommunerna i visst hänseende böra utvidgas. Expropriationsrättens omfång är i 1 § af kungl. förordningen angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof sålunda bestämd: »Där Konungen pröfvar nödigt, att jord eller lägenhet, som enskild man, menighet eller inrättning tillhör, begagnas skall, antingen till rikets försvar, till allmän väg, bro, hamn eller lastningsplats, till torg eller gata i stad, till uttappning eller sänkning af sjö, till strömrensning, farled eller annan vattenledning, till allmän byggnad eller till dylikt allmänt behof, vare ägare pliktig att afstå hvad för ändamålet fordras; njute dock den, som härigenom skada lider, ersättning därför.»

Denna bestämmelse är efter vår mening för snävt tilltagen. Sedan genom senare tidens uppfinningar å elektroteknikens område vårt å vattenfall ganska rika land erhållit möjlighet att i stor skala förse kommuner, industri och handverk med elektrisk kraft, spörjer man sig med stigande bekymmer, huruvida så som det för närvarande är ställdt med vattenfallen landets invånare och produktion verkligen skola kunna få den nytta af ifrågavarande betydande naturrikedom, som vederborde.

Förhållandet är ju nämligen, att allenast en mindre del af vattenfallen — enligt gjorda beräkningar cirka 12 å 14 procent af landets hela vattenfallskraft — befinner sig i statens ägo, medan återstoden, d. v. s. den vida öfvervägande delen, är underlagd privat äganderätt. Den frågan framställer sig då, huruvida det är sannolikt, att denna väldiga i privat ägo befintliga kraft också kommer att användas på det för invånarne och produktionen mest förmånliga sätt och särskildt, huruvida man kan påräkna, att den kommer att tillhandahållas till skäligt pris.

I detta afseende måste man tyvärr hysa stora farhågor. Om vattenfallskraften, förmedlad genom de elektriska ledningarna, kunde sägas vara underkastad fri konkurrens, är det gifvet, att priset skulle röna hälsosam inverkan däraf. Men det förhåller sig tydligen icke så. Då kraften icke lämpligen och utan stora kostnader kan öfverföras annat än till viss utsträckning, blifver förhållandet i stort sedt, att hvarje vattenfallsägare ensam så att säga ekonomiskt behärskar ett visst kringliggande område, där icke konkurrensen utan det faktiska monopolet kommer att råda.

Trots detta skulle det icke vara alldeles uteslutet, att konsumenterna kunde erhålla kraft för skäligt pris, om man finge förutsätta, att vattenfallen fått stanna i de ursprungliga ägarnes händer. Men en monopolartad förvärfskälla drager med magnetisk styrka till sig spekulationen, och det är väl bekant, att spekulationen i vattenfall i vissa trakter af vårt land

tagit stark fart. Får detta fortgå i afsevärd tid, torde all förhoppning vara ute, att vattenkraften, när den utnyttjas, skall betinga rimliga pris. Och hvad detta betyder i fråga om vår befolknings trefnad samt hela vår produktion och därmed våra möjligheter såsom industriidkande folk, behöfver ej sägas.

Under sådana förhållanden se vi ingen annan utväg än att expropriationslagstiftningen undergår en sådan ändring, att vattenfall kunna, där det för den allmänna hushållningen finnes nyttigt, exproprieras. Huruvida några alldeles särskilda villkor för denna form af expropriation böra uppställas, tilltro vi oss icke att afgöra, utan torde den frågan lämpligen upptagas vid den utredning, hvarom vi ärna anhålla.

Man kan spörja, huruvida ej en liknande nödvändighet visat sig i de många länder i Europa, där vattenfall förekomma. Det är då att märka, att i dessa länder i allmänhet helt andra rättsregler i förevarande afseende råda än hos oss. Vattenfallen äro där till stor del lagda under det allmänna. Visserligen anses det allmänna ej alltid hafva på lämpligt och allmännyttigt sätt begagnat sig af denna fördel utan alltför släpphänt upplåtit vattenfall till den enskilda spekulationen. En liflig rörelse pågår därför i åtskilliga länder för rättelse härutinnan. Men hufvudsaken är likväl, att det allmänna har hand öfver en stor del af landets vattenkraft. I ett land åter, där vattenfallen i allmänhet utgöra enskild egendom, synes det första som måste göras vara att bereda möjlighet för det allmänna att till större utsträckning och för rimligt pris förvärfva vattenfall.

I denna framställning hafva vi visserligen i främsta rummet haft vår tanke riktad på staten. Dock torde det af lättbegripliga skäl jämväl böra komma under öfvervägande, huruvida och under hvilka villkor kommuner böra erhålla möjlighet till expropriation af vattenfall.

På grund af hvad vi sålunda anfört, hemställa vi, att Riksdagen måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, det täcktes Kungl. Maj:t efter nödig utredning framlägga förslag för Riksdagen till sådan ändring i gällande expropriationslagstiftning, att staten och, därest utredningen därtill gifver anledning, jämväl kommuner må under de villkor, som kunna finnas erforderliga, erhålla rätt till expropriation af vattenfall.»

Herr *Lindhagen* har i förevarande motion, n:o 203, under återopande af motiveringen i en af honom vid innevarande års riksdag afgifven motion, n:o 202, afseende skrifvelse till Kungl. Maj:t angående utredning och beskrifning öfver enskilda och kommuner tillhöriga mera betydande vattenfall i landet, hemställt, att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära

Herr Lindhagens motion.

förslag till lagstiftning i ändamål att enskilde tillhöriga vattenfall må kunna genom expropriation förvärfvas för det allmänna.

I förenämnda motion, n:o 202, åberopas i sin ordning en vid 1907 års riksdag af herr Lindhagen afgifven motion, n:o 146, som i hithörande delar är af följande lydelse:

»Till jorden hör äfven vattnet. Det senare bidrager till landets hushållning med de omfattande realiteterna drifkraft, bevattning, fiske samt farled och flottled. Från vattnet vinnes ock jord genom vattenafledning, utdikning eller invallning.

Det är klart att jämväl i fråga om vattnets tillgodogörande kan uppstå monopol till skada för det allmännas intressen. Lättast inträffar detta med vattenfallen och det är därutinnan, som spörsmålet hos oss äger aktualitet. Vårt land är nämligen rikt på vattenfall och det timras upp stora hus af förhoppningar för framtiden på dessa kraftkällor. Men medan man sysselsätter sig med dylika förhoppningar, arbetar jobberiet oförtrutet för att söka grusa dem. Felet ligger här hos samhällsförhållandena och något måste väl göras för att mota spekulationen. Det gäller se till, att ej staten och hela orter blifva för sina oafvisligaste behof alldeles beroende af enskildes godtycke. Ett allmänt intresse är det ock, att den oerhörda värdeförhöjning af vattenfallen, som med visshet kan under tidernas lopp emotses, till afsevärd del blifver en samhällets egendom. Äfven industrien är här en synnerligen intresserad part. Ofta sammanblandar man två skilda saker, nämligen industrien såsom sådan samt enskildes spekulationer i industrivärlden och deras källflöden, landets naturrikedomar. Dessa sträfvanden blifva allt mer en öfverhängande fara icke minst för industrien själf. Sedan aktievärdena uppdrifvits, drager man sig vid gynnsamt tillfälle tillbaka med sin vinst, kvarlämnande den verkliga industrien att nedtryckas under alltför stora kapitalutlägg, hvaraf sedan i sin ordning äfven konsumenterna blifva lidande. Men vattenkraftens ökade värde i framtiden får ej bli företrädesvis en tillfällig konjunkturvinst för några få, utan skall varaktigt fördela sig i ökad nytta för konsumenterna och minskade bekymmer för produktionen. Detta kan i längden ej vara annat än till gagn för den idoga industrien, om det än framstår såsom en olägenhet för de omförmälda mellanhänderna.

Under sådana förhållanden vore det väl tryggast, att staten och kommunerna ägde vattenfallen samt själfva utnyttjade dem eller för möjligast billiga afgifter upplät kraften för industriella behof och belysningsändamål.

Lyckligtvis äger också staten redan nu många vattenfall. Vattenfallskommittén har förtecknat såsom staten tillhöriga 271 »mera betydande» och 105 »mindre betydande». Detta är minimisiffror. Denna äganderätt grundar sig i en mängd fall därpå, att staten har äganderätt till själva stranden. Vidare äger staten vissa självständiga vattenpossessioner bestående af vattenrätt med eller utan utmål å stränder eller holmar. Detta senare innehaf är i södra och mellersta Sverige merendels kvarlevor af kronans särskildt under 1500-talet framställda anspråk på regalrätt till de större vattendragen, hvilka därför ock i författningarna kallades kronans strömmar. I flera fall är denna rätt tvistig, och en särdeles stor framgång vann kronan då genom Kungl. Maj:ts domar den 30 december 1899 samt den 19 augusti och den 27 september 1901 fastslogs, att kronan vore ägare af allt vatten i Trollhätte strömmar. I norra delen af riket har kronan i de gamla tiderna förbehållit sig regalrätt till vattnet likaväl som till skogarna. Vid afvittringarna, hvarigenom kronan afhände sig större delen af sina marker därstädes, skulle enligt afvittringsförfattningarna kronan förbehållas större strömfall, som kunde användas till farleders öppnande, sjöars urtappning, ofvanför belägna ägors befrielse från öfversvämningar m. m. dylikt. Atskilliga mera betydande vattenfall, ehuru på långt när ej alla, ha på detta sätt blifvit staten förbehållna, nämligen inom Norrbottens och Västerbottens län 9 vattenfall utan utmål och 16 vattenfall jämte utmål samt inom Jämtlands, Gäfleborgs och Kopparbergs län 3 fall med utmål.

Ett mycket stort antal vattenfall inom landet är emellertid i enskildes ägo. Men af skäl, som ofvan framhållits, får detta ej föranleda, att staten lämnar dem utan uppmärksamhet. Det kräfvades, att statsmakten har i sin hand att här ingripa reglerande för ofvan angifna ändamål. I detta afseende kunna åtskilliga åtgärder ifrågasättas. I detta afseende ha hitintills nedannämnda åtgärder kommit på tal:

1) Statsinköp af enskilda vattenfall.

Detta är naturligtvis det verksammaste medlet. Med tillfredsställelse är här särskildt att anteckna 1906 års Riksdags beslut att på Kungl. Maj:ts begäran anslå 5,000,000 kronor för inköp af sådana helt eller delvis i enskild ägo befintliga vattenfall, som komma att erfordras för drift af statens järnvägar och hvilkas inköp anses icke kunna uppskjutas utan men för staten. Glädjande var också, att Riksdagen härvid gjorde en början med att gå ifrån de riksdagsbyråkratiska traditioner, som alltid omöjliggjort för staten att i sina uppgörelser

med enskilde handla affärsmässigt och med omtanke. Riksdagen underkände nämligen statsutskottets uppfattning, att hvarje särskildt inköp borde underställas Riksdagens pröfning.

Expropriation af vattenkraft för allmänt ändamål är också en fråga, som nog förr eller senare kommer på dagordningen.»

I ofvannämnda, vid innevarande riksdag afgifna motion, n:o 202, fortsätter därefter motionären:

»Bland de åtgärder, som ofvan framhöllos vara förut antydda, förekom som sagdt äfven statsinköp af vattenfall vare sig frivilliga eller medels expropriation, hvarom dock i motionen ej framställdes något bestämdt yrkande.

Däremot föreslogs bland annat dels en allmän utredning och beskrifning öfver enskilde och kommuner tillhöriga mera betydande vattenfall, dels ock förslag till åtgärder, bidragande till att dessa kraftkällor, särskildt enskilde tillhöriga vattenfall, må i möjligaste mån komma landet och industrien och ej spekulationen till godo.

Denna framställning afslogs i sin helhet af Första Kammaren, Andra Kammaren åter biföll den i dess första del.

Ett visst sammanhang med denna utredning äger ock frågan om expropriationsrätt för enskilda vattenfall. De enskilda vattenfallen i landet äro bäst belägna och utredningen kommer sannolikt att visa, att en mängd sådana trots efterfrågan för ortens behof få ligga obegagnade. Under norrlandskommitténs utredningsarbete kom i dagen, att detta icke minst är händelsen med vattenfall belägna på stora industriidkande bolags marker. I hvarje händelse är det ett statsintresse att dylika kraftkällor kunna komma till användning i händelse af behof och på sådant sätt, att ej spekulationen fördyrar vattenfallen.

Det må härvid erinras, att mot upplåtelseerna af rätt att för all framtid öfverbygga kungsådra hade 1907 års Riksdag ej något att erinra. Det enskilda intressets inflytande visade sig så starkt, att det nog ej lönar sig att nu åter uppta den saken. Så mycket har dock frågans upptagande vid nämnda riksdag åstadkommit, att vattenrättskommittén onsider låtit förmå sig att hos Kungl. Maj:t åtminstone begära, att i blifvande koncessioner måtte ingå förbehåll om att koncessionshafvaren skall underkasta sig en eventuell ny lagstiftning. Detta är till att börja med så dags med hänsyn till förut beviljade koncessioner. Än värre är, att det allmänna på detta sätt i alla fall skänker bort en tredjedel af vattenkraften i en mängd stora vattendrag. Det

blir den nya expropriationsrättens uppgift att låta det allmänna få i många fall betala dryg lösen för dessa gåfvor.»

Det torde vara uppenbart, att det för staten och kommunen af olika skäl ofta kan vara af synnerlig vikt att besitta erforderlig vattenkraft. Så hafva t. ex. för att tillgodose statens järnvägars behof i detta afseende af Riksdagen anvisats betydande medel. Och att städer och andra samhällen förvärfva vattenkraft, som de för sina ändamål behöfva, är ju i vår tid en synnerligen vanlig företeelse.

*Utskottets
yttrande.*

För att underlätta möjligheten för det allmänna att, där så finnes behöfligt, åtkomma vattenfall, påyrka nu motionärerna, att expropriationsrätt af dylika må kunna medgifvas staten och eventuellt äfven kommunerna.

Enligt 1 § af Kungl. förordningen angående jords eller lägenhets afstående för allmänt behof den 14 april 1866 är, där Konungen pröfvar nödigt, att jord eller lägenhet, som tillhör enskild man, menighet eller inrättning, skall begagnas antingen till rikets försvar, till allmän väg, bro, hamn eller lastningsplats, till torg eller gata i stad, till uttappning eller sänkning af sjö, till strömningsning, farled eller annan vattenledning, till allmän byggnad eller dylikt allmänt behof, ägaren pliktig att mot ersättning afstå hvad för ändamålet fordras. Lagen, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar den 27 juni 1902, medgifver expropriation för framdragande af elektrisk ledning, förutom för någon orts förseende med belysning eller drifkraft, äfven för beredande af drifkraft åt industriell anläggning, om densamma blott pröfvas vara af större betydelse för det allmänna; och i skrifvelse den 19 april 1907 har Riksdagen hos Kungl. Maj:t anhållit om framläggande för Riksdagen af förslag till sådan ändring af sist berörda lag, att expropriation af jord må medgifvas, utom för ledningarnas framdragande, jämväl för kraftstation, dammfästen, vattenledningar och dylikt.

Enligt gällande rätt torde alltså expropriationsinstitutet öfverhufvud icke kunna anses användbart såsom medel att enbart förvärfva vattenkraft. Det råder emellertid enligt utskottets uppfattning icke något tvifvel därom, att den omständigheten, att en naturlig kraftkälla, som kanske eljest skulle ligga oanvänd, tvingas in i det allmännas tjänst, kan vara af lika stor betydelse för det allmänna, som mångt sådant allmänt behof, för hvilket expropriationsrätt nu är medgifven. Härtill komma äfven i betraktande de af motionärerna framhållna särskilda skäl, som med olika styrka i olika fall kunna tillkomma och tala för statens eller kommunens förvärf

af vattenfall. I detta hänseende vill utskottet åberopa ett uttalande af den s. k. vattenfallskommittén i dess betänkande af den 17 mars 1903, där den erinrar om den fara, som kunde ligga däruti, att de enskilda ägarna af vattenfall åsatte den producerade vattenkraften ett sådant pris, att landets fördel af att äga rik tillgång på dylik kraft komme att väsentligen förringas. Kommittén framhåller, att denna fara skulle i många fall kunna motverkas, om staten själf ägde vattenkraft, som den kunde upplåta åt enskilda under nyttjanderätt för måttligt pris.

Utskottet anser sig äga så mycket mera skäl att nu förorda en utvidgning af expropriationsrätten, på sätt motionärerna ifrågasatt, som Kungl. Maj:t den 13 mars 1908 uppdragit åt en kommitté att verkställa en revision af expropriationslagstiftningen samt därvid särskildt till behandling upptaga frågan om utsträckt tillämpning af expropriationsinstitutet, äfvensom att i öfrigt efter verkställd utredning afgifva de förslag, hvartill särskilda hos Kungl. Maj:t gjorda framställningar rörande expropriation kunde föranleda. Bland dessa framställningar, hvaraf fyra utgått från Riksdagen, är äfven nästlidet års Riksdags skrifvelse angående revision af gällande bestämmelser om ersättningsbeloppen vid expropriation, hvilken revision alltså blir af praktisk betydelse äfven för den nu ifrågasatta expropriationsrätten.

På grund af hvad sålunda förekommit, får utskottet hemställa,

att Riksdagen, med anledning af förevarande motioner, måtte i skrifvelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, i hvad mån och under hvilka villkor staten och eventuellt äfven kommuner må erhålla rätt till expropriation af vattenfall.

Stockholm den 1 maj 1908.

På lagutskottets vägnar:

ERNST TRYGGER.

Reservation:

af herrar *Trygger, Ridderbjelke, Gustaf Andersson, Lilliesköld, af Ekenstam, Carl Nyström, Fahlén* och *Herdén*, hvilka ansett att utskottet bort hemställa,

att förevarande motioner icke må till någon Riksdagens åtgärd föranleda.

Herrar *Rudebeck* och *Åkerlund* hafva begärt få här antecknadt, att de icke deltagit i detta ärendes behandling inom utskottet.
